

ונוצרים. אמוראי בבל נמנו על ראשי הציבור היהודי, עמדו בראש ישיבות מפורסמות, ובאוטונומיה שהיתה ליהודים בבבל ישבו בדין והכרעותיהם היו קובעות ומחייבות. על מנהיגים אלה יצא הקיסרוג בספרי היסטוריה ומחקר שהיו עיניהם נתונות לשררה ולבם להנאות החיים; לשון אחרת: שמנצ'לים היו את רובה של האוכלוסיה היהודית העניה. פרופ' בר חולק על המקטרגים, שבראשם ההיסטוריון צבי גרץ, ומנסה להור' כיח "שפעילותם הכלכלית של האמוראים בבבל נתנהלה בגבולות המותר והאסור על פי ההלכה, ביתר הקפדה מסתם סוחרים או בעלי בתים".

ניכרת מגמתו לטהר את אמוראי בבל מן ההאשמות הרבות בכל מחיר. עם זאת מודה גם סניגור כמוהו שהם לא התנורו מהנאות החיים ולא ביקשו להגשים חברה שוויונית (!). הם הושפעו מן המנהיגים הדתיים והפוליטיים של הציבור הלא-יהודי. להיטותם אחר הממון באה לחזק את מעמדם בהנהגת הקהילה, ובכך שונים היו לגמרי באור-רחהייהם מחכמי היהודים בארץ-ישראל. התנאים עניים היו, ואפילו עניים מרודים, או שהיו עשירים, אך כולם היו בלתי-תלויים מבחינה הכלכלית, אם בדרך העוני וההסתפקות-במועט ואם בדרך העושר והפעילות העסקית. בבבל היתה רדיפה זו לעושר טבעית ואורגאנית, ולא היה אפילו צורך להתנצל עליה.

אולי הושפעו אמוראי בבל מן הדוגמה של ראשי-הגולה וחצרותיהם, ולמעשה היתה תחרות על ההשפעה בציבור היהודי בין הסמכות הדתית לסמכות החילונית. בקרקע עות של האמוראים העשירים שימשו אריסים ועבדו בהן פועלים ועבדים ושפחות, ופרופ' א.א. אורבך סובר שאפילו היו להם עבדים עברים. הם עסקו בגידול חטים ושעורים, במטעי תמרים ובכרמי גפנים, בגינות, כדג וביערות. רב אשי, שהיה חותמו של התלמוד הבבלי, היה מוכר עצים לכוהנים עובדי דת-האש. מובן שהחקלאות והגטיעות וגידול הבקר היו עיסוקם של רוב היהודים שישבו בבבל, אבל רועי-הצאן היו ישמעאלים.

החטא אף אינו מתעלם ממנו. אדרבה: בחטא ראה חלק מקיום האדם, הנאבק אתו כל ימיו חייו ומצווה להתגבר עליו.

כל הגותו של ר' נחמן סובכת על חוויותיו האישיות ועל חיי הנפש שלו. בכל המעשיות, שנתפרסמו, הוא מדבר על עצמו ומספר על משבריו הגדולים, כפי שמוכיחים מחקריו של פרופ וייס. הוא דחה את המופתים וחתר לאמונה הפשוטה של חסידיו. אלא שאמונתו שלו לא היתה פשוטה כלל. הוא ינק מתחושת-עולם חריפה, ומתודעת-העצמית המפותחת ביותר. פרופ' וייס כותב שלפי "ליקוטי מוהר"ן", ספר-חייו שנכתב בידי תלמידו ר' נתן שטרנהארץ, היה ר' נחמן יושב בדין על עצמו, והוא עצמו העד, הסניגור, הקטיגור והדיין גם יחד. בתורת דיין דן את עצמו לזכות ולחובה בו ובאותו זמן. פרופ' וייס רואה בעובדה זו מפתח להבנת האליגוריות שבסיפורי-המעשיות שלו.

ר' נחמן סבל מדכאון-נפש—ומהתרוממות-הנפש. הרבה סתירות היו בו, והוא עצמו חשב בדבר. הוא שרף ספר שהיה אתו בכתובים, ואשר חסידיו קוראים לו "ספר הגשרף", ומצד שני דאג להדפסה מהירה של כתביו. יש מסורת שתוך כדי נסיעה אחת סיפר את סודות הגאולה ואחרית-הימים, אלא שהשביע את חסידיו שלא לגלותם לאחרים. חביבה היתה עליו שיטת הרמזים ותורת הנסתר, כי "כשהדבר נסתר יכולין לפעול בו יותר מה שצריכין..."

אמוראי בבל

פרופ' משה בר מאוניברסיטת בריאילון עוסק בספרו במעמדם הכלכלי של חכמי בבל במאה השלישית, הרביעית והחמישית לספירה, מתוך הסתמכות על התלמוד הבבלי, הירושלמי, הספרות המדרשית וספרות הגאונים, ועל תעודות וספרים בבליים, פרסיים

* משה בר: אמוראי בבל / פרקים בחיי הכלכלה; אוניברסיטת בריאילון, רמת-גן, 1975; 364 עמ'.

לעורר אצל המחברים היריהורים. לא המיתוד ההיסטורית ולא העובדות שבהרכב הריקמה ההיסטורית—שרקם, כדרכו, באמנות הכתיבה, בידע עצום, בכושר מופלא של הכללה והגדרה המתמזג בידיעה לרדת אל הפרטים—הם שזכו לתשומת-לב ולהערכה אלא דווקא האופי ה"נבואי" של כמה מפרקי הספר, ובמיוחד הפרק "מלחמת ששת הימים בפרס" פקטיבה היסטורית, והשימוש שעושה טלמון בטרמינולוגיה פסיכו-אנאליטית. בקצרה, לא טלמון ההיסטוריון אלא טלמון ההיסטוריון-יוסף, הנע בין תפיסה ליבראלית לבין דטרמיניזם היסטורי פסימי ותיאולוגיה חילונית, שעניינה היחס בין ה"כוח" וה"מוסר". בעקבות טלמון קל לבעלי השקפות שונות להורשיב את בעלי-הפולגותה שלהם על ספת הפסיכיאטר, לשכל רגליים בזחיות-דעת, להקשיב בהבנה לדעות ה"קיצוניות", ואחר-כך להעיר בסלחנות "שאינו לנו ענין בהשקפה היסטורית או פוליטית לגיטימית אלא סתם בפקעת של גברויות".

דומה ששימוש בלתי-מעודן שעושה טלמון במושגים שונים של הפסיכו-אנאליזה, עם כל שהם משובבי-נפש, אין בינם להשקפה היסטורית ולא-כלום. אילו ביקש המבקר ללכת באותה דרך שהיא לגיטימית לגמרי לשיטתו של טלמון—אולי היה מעיר כי לעתים קרובות פני ההיסטוריה הם השתקפות הנברויות והטראומות הפרטיות של המשקיף. מי יאמין שמצוי היסטוריון או היסטוריוסוף נקי מפגמים של בן-תמותה היכול לשבת על המצפה הגבוה ולהשקיף על זרימת ההיסטוריה ויובליה השונים בלי נופך של מעורבות אישית, בלי לראות את ההיסטוריה "עוברת בתוכו".

טלמון מבחין בין שימוש לגיטימי לשימוש בלתי-לגיטימי בכוח. זוהי ההבחנה בין "כוח" ל"אלימות". אפיונה של תקופתנו כ"עידן האלימות" יש בו הרבה אמת בשל השילוב בין התפרצויות אלימות מרובות לאידיאולוגיה המסנגרת על אלימות, וטכנולוגיה המשווה אופי מבהיל ומפלצתי לאלימות. אך הבעיה האמיתית שבפני כל היסטוריון וכל פוליטיקאי היא ההבחנה מתי

יחודם של יהודי בבל בעבודת-האדמה היה בכך, שעסקו בה ברציפות משך דורות רבים. עובדה זו השפיעה גם על מצבם המדיני-המשפטי והיא מעידה על הרגשת בטחון-עצמי ועל השתלבות בחיים הכלליים ובמשק הפרסי-הבבלי משך אלף שנה.

האמוראים נהנו גם מהנחות במכס, והיו מקרים שלמורת-רוחו של ראש-הגולה היו יהודים מתנדבים לשלם בשבילם את מסי המלכות. הם היו גם משוחררים מעבודה של בניית ביצורים, וכוהנים שביניהם היו מקבלים מן הטבחים את הזרוע, הלחיים והקיבה מכל בהמה, כמקובל בארץ-ישראל עוד מימי הקרבנות בבית-המקדש. כן היו האמוראים נהנים מזכות אירוח ללא תשלום ולא היו משלמים דמי אכסניה. היו ביניהם עניים, שהגיעו לעושר לאחר התמנותם לראשי ישיבות, והמחבר מסביר כי הגיעו לכך הודות לכשרון-המעשה שלהם בחקלאות ובמסחר, הודות לקשרי חיתון עם משפחות עשירות, ולפעמים גם על-ידי ירושת עזבונו. הודות לעשירותם עמדו ברשות עצמם ולא היו תלויים בפרנסי הקהל התקופיים אף לא נשאו פנים בדין.

השינוי במעמד גרם שינויים ותמורות במאכל ובמשתה. בשעה שהמוני העם היו חוסים כים לאכילת בשר ושתיית יין בשבת היו החכמים אוכלים ושותים בימי-החול. אחד מהם, ר' נחמן, הודה שכל עוד אינו שותה רביעית יין אין דעתו צלולה להורות. לעומתו היו גם עניים שלא טעמו טעם יין כל השנה ולאחר שהיו שותים ארבע כוסות בלילה הסדר היו חשים בראשם עד לשבועות, כר' יהודה בר' אלעאי, או עד לסוכות, כר' יונה. אלא ששני חכמים אלה חיו בארץ-ישראל ולא בבבל...

י. פ.

בעידן האלימות

כמה מן התגובות הנלהבות שעורר ספרו של פרופ' יעקב טלמון לאחר הופעתו צריכות היו

* יעקב טלמון: בעידן האלימות; עם עובד / ספרית אפקים, 1974; 417 עמ'.